
**COURSE: MANAGERIAL ACCOUNTING
LECTURE 3. JOB-ORDER COSTING: CALCULATING UNIT
PRODUCT COSTS
HOME WORK WITH ANSWERS
XUSAINOV SH. PhD**

**“БОШҚАРУВ ҲИСОБИ - ФАНИ
3 – МАВЗУ. БУЮРТМАЛИ КАЛЬКУЛЯЦИЯ: МАҲСУЛОТ
БИРЛИГИ ХАРАЖАТЛАРИНИ КАЛЬКУЛЯЦИЯ ҚИЛИШ
УЙ ВАЗИФАСИ ЖАВОБЛАРИ БИЛАН
ХУСАИНОВ Ш., и.ф.н., доцент
САВОЛЛАРГА ЖАВОБ БЕРИШИНГИЗ КЕРАК:**

---

1. Буюртмалар бўйича калкуляциялаш тавсифи

Компаниялар иккита асосий сабабга кўра ўз маҳсулотлари ва хизматларига харажатларни белгилайдилар. **Биринчидан**, бу уларга режалаштириш, назорат қилиш ва қарор қабул қилиш масъулиятини бажаришга ёрдам беради. Мисол учун, компания ҳар бир маҳсулотнинг рентабеллигини яхшироқ тушуниш ёки ҳар бир маҳсулотнинг сотиш нархини белгилаш учун маҳсулот таннархига оид маълумотлардан фойдаланиши мумкин. **Иккинчидан**, бу уларга якуний товар-моддий захиралар қийматини ва ташқи ҳисобот учун сотилган маҳсулотлар таннархини аниқлашга ёрдам беради. Сотилмаган маҳсулотлар билан боғлиқ харажатлар балансадаги якуний товар-моддий захираларга киритилади, сотилган бирликларга қўшилган харажатлар эса даромадлар тўғрисидаги ҳисоботда сотилган маҳсулот таннархига киритилади.

Буюртмали таннархни ҳисоблаш ҳар бир даврда индивидуал ва ўзига хос хусусиятларга эга бўлган жуда кўп турли хил маҳсулотлар ишлаб чиқарилган ҳолатларда қўлланилади. Мисол учун, Levi Strauss кийим-кечак фабрикаси одатда бир ой давомида эркаклар ва аёллар учун жуда кўп турли хил жинси шимлар ишлаб чиқаради. Муайян буюртма 1000 дона кўк жинси эркаклар ботинкасида иборат бўлиши мумкин, фасон рақами А312 бўлган 1000 жинси шимнинг бу буюртмаси иш деб аталади. Буюртмалар бўйича харажатларни ҳисоблаш тизимида харажатлар тақсимланади ва иш жойларига тақсимланади, сўнгра иш бирликлари учун ўртача харажатларга эришиш учун иш харажатлари ишдаги бирликлар сонига бўлинади. Ушбу бирлик учун ўртача харажат маҳсулот бирлиги **таннархи** деб ҳам аталади.

2. Маҳсулотлар таннархини ҳисоблашда бошқарув қарорлари қабул қилинишида нималар асос бўлади?

Корхоналар фаолиятида муҳим вазифалардан бири ишлаб чиқарилган маҳсулотларнинг таннархини тўғри аниқлашдир. *Маҳсулот таннархи* уни ишлаб чиқаришга қилинган бевосита харажатларнинг йиғиндисини ифодалайди.

Маҳсулот таннархини калькуляция қилиш ва харажатларни ҳисобга олиш бошқарув ҳисобининг асосий элементларидан бири ҳисобланади, чунки, ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларнинг таннархи қуйидагилар бўйича бошқарув қарорларининг қабул қилиниши учун асос бўлади:

- қандай турдаги маҳсулотларни ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш, қайсиларини эса тўхтатиш бўйича;
- зарур ёрдамчи маҳсулотларни сотиб олиш ёки ишлаб чиқариш мақсадга мувофиқлиги тўғрисида;
- ишлаб чиқарилиши режалаштирилаётган маҳсулотга баҳо белгилаш борасида;
- ишлаб чиқаришни янги техника билан қуроллантириш бўйича;
- ишлаб чиқариш ва технологик жараёнларни ривожлантириш бўйича берилган тавсияларни асослашда.

3. Бошқарув ҳисоби таннарх қайси асосий объектлар бўйича аниқланади?

Бошқарув ҳисобида таннарх қуйидаги асосий объектлар бўйича аниқланади:

- алоҳида бўлинмалар бўйича;
- алоҳида маҳсулот турлари бўйича.

Бунда харажатларни тақсимлаш жараёни икки босқичда амалга оширилади:

- харажатларни улар вужудга келган марказлар бўйича тўплаш;
- харажатларни маҳсулот турлари бўйича тақсимлаш.

Харажатларни тақсимлаш деганда, корхона фаолиятида вужудга келган харажатларни аниқ объектлар бўйича гуруҳлаш жараёни тушунилади.

Харажатлар объекти сарфланган харажатлар ҳисобга олиниши зарур бўлган ташкилий бўлимдир.

Маҳсулот (иш, хизмат)ларни ишлаб чиқариш таннархи бевосита харажатлар, ресурслардан самарали фойдаланишни талаб қилади. Корхонадаги моддий, молиявий ва меҳнат ресурсларидан оқилона фойдаланиш ишлаб чиқарилаётган маҳсулотнинг таннархини пасайтириш имконини беради.

Маҳсулот таннархини аниқлашда калкуляция бирликни аниқ белгилаш муҳим масала ҳисобланади.

Калькуляция бирлиги - бу калкуляция объекти ўлчовидир. Уни танлаш

маҳсулотни тайёрлаш хусусиятлари, номенклатура кенглиги, ўлчашда қўлланадиган бирликлар, амалдаги андозалар ва ишлаб чиқиладиган маҳсулотнинг техник шартларига боғлиқ бўлади.

Калькуляция объектларини белгилашда ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар турларига мувофиқ уларнинг номи, ёғлилик даражаси ва идишнинг турига қаралади. Масалан, бир метр сиғимдаги қоғоз идишдаги 3,2% ёғлиликка эга сут, 0,5 метр сиғимдаги полиетилен идишдаги 20% ёғлиликдаги сметана, 250г. оғирликдаги ўрама қоғозли ёғсизлантирилган творог ва ҳ.к.

Амалий фаолиятда ишлаб чиқариш корхоналари калкуляция бирликларнинг қуйидаги гуруҳларидан фойдаланадилар:

- табиий бирликлар - дона, килограмм, тонна, метр, куб метр, киловатт-соат ва ҳ.к.;
- шартли-табиий бирликлар - консервалар (қуюлтирилган сут) шартли банкалари ва ҳ.к.;
- фойдаланиладиган (эксплуатацион) бирликлар - қувват, маҳсулдорлик ва ҳ.к.;
- ишлар бирликлари - ташиб келтирилган юкнинг бир тоннаси, йўл қопламасининг юз метри ва ҳ.к.;
- вақт бирликлари - машина-кун, машина-соат, норма-соат ва ҳ.к.

3. Буюртмали усули моҳияти қандай ёритиш мумкин?

Харажатлар ҳисобининг **буюртмали усули** хусусий ва майда туркумли ишлаб чиқаришда, шунингдек, тажриба-экспериментал ишлаб чиқаришда ва таъмирлаш ишларида қўлланиши мумкин.

Буюртмали усулнинг моҳияти, бир ёки бир неча хилдаги маҳсулотларнинг унча катта бўлмаган туркумини тайёрлашда ҳар бир буюртма бўйича алоҳида харажатлар ҳисобини амалга оширилади.

Харажатларни ҳисобга олиш ва таннархни калкуляция қилишнинг буюртмали усули қуйидаги ўзига хос хусусиятларга эга:

- алоҳида буюртмалар бўйича, шунингдек, бир марталик маҳсулот тури ишлаб чиқарилаётганда қўлланилади;
- бу усулда харажатлар муайян ҳисобот даври (бир ой, чорак, йил) оралиғида эмас, балки бажарилаётган буюртма даври бўйича аниқланади;
- қўшимча аналитик маълумотларни йиғиб бориш учун буюртмалар карточкасидан фойдаланиш мумкин. Ушбу буюртмалар карточкасидан харажатлар тегишли жавобгарлик марказлари бўйича йиғиб борилади.

Бу усулда барча бевосита харажатлар ишлаб чиқарилган ёки бажарилган буюртма бирлигига олиб борилади. Буюртмали усулда умумишлаб чиқариш харажатлари махсус усуллар бўйича аниқланади ва маҳсулот таннархига олиб борилади. Умумишлаб чиқариш харажатларини

тақсимлашнинг энг муқобил усули норматив коэффицентлар усулидир. Коэффицентларни ҳисоблаш уч босқичда амалга оширилади:

- умумишлаб чиқариш харажатлари режасининг йиллик бюджети тузилади;
- харажатларнинг умумий суммаси режалаштирилаётган ишлаб чиқариш ҳажмига қараб аниқланади. Бунда ходимларнинг меҳнат ҳақи, сарфланган киши соат, сарфланган машина-соат ва ҳ.к;
- режалаштирилаётган ҳисобот даври учун аниқланган умумишлаб чиқариш харажатлари суммаси режалаштирилган ишлаб чиқариш ҳажмига бўлинади.

Юқоридаги ҳисоб-китоблардан сўнг, пул бирлиги, соат ва бошқа исталган ўлчов бирлигида аниқланиши мумкин бўлган умумишлаб чиқариш харажатларининг норматив коэффиценти юзага келади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Cost Accounting: A Managerial Emphasis / Horngren T. Ch., Datar S.M., Rajan M.V. / Published by Pearson, 2015
2. Managerial Accounting. 17th Edition / Ray H. Garrison, Eric W. Noreen, Peter C. Brewer / Published by McGraw-Hill Education, 2021
3. Management accounting Information for Decision-Making and Strategy Execution. 6th Edition Anthony A. Atkinson, Robert S. Kaplan, Ella Mae Matsumura. Madison S. Mark Young / Published by Pearson, 2012
4. Boshqaruv hisobi / Pardayev A., Pardayev B. / T.: G'.G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi., 2019
5. Boshqaruv hisobi / Israilov R.I., Maxsudov B.Yu.. / T.: «Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi», 2020